

КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ –ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ ІННОВАЦІЙ

© Ріщук Л.І., 2007

Розглянуто різноманітні підходи до класифікації ризиків, проаналізовано їх переваги і недоліки, запропоновано свій підхід до класифікації ризиків для малого бізнесу.

The article examines various approaches to the classification of risks, analyzes their advantages and disadvantages, and suggests an approach to the classification of risks for small business.

Постановка проблеми

Успішна підприємницька діяльність нероздільно пов'язана із впровадженням інновацій. Зовнішнє оточення розвивається і змінюється надзвичайно швидко. Змінюються умови господарювання, кон'юнктура ринку, а це все робить підприємницьку діяльність важко детермінованим і складно прогнозованим процесом. Тому підприємцям, які прагнуть ефективно конкурувати на ринку, необхідно гнучко реагувати на зміни, вдосконалювати свою продукцію, намагатися спрогнозувати попит. Конкуренція спонукає підприємців до впровадження нововведень, які, своєю чергою неодмінно супроводжуються низкою ризиків. Суб'єкти господарювання повинні знати про діючі ризики та враховувати їх шляхом аналізу та управління.

Ефективність управління ризиками визначається здебільшого їхньою класифікацією. Не можна розробити єдину чітку та повну класифікацію, оскільки щоразу з'являється все більше нових груп, видів та типів ризиків. Тому проблема їхнього групування завжди залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченням проблеми класифікації ризиків займалися О. Єлейко [2], С. Ілляшенко[5], В. Вітлінський[4], Н. Машина[3], О. Ястремський[6], В. Гранатуров[7], І. Балабанов[8], Т. Цай[9], П. Грабовий[10], І. Івченко[11], О. Устенко[12], А. Старостіна [1] та інші. Градації ризиків найрізноманітніші. Вони перетинаються, повторюються, доповнюють одна одну. Кожен з видів ризиків можна поділити ще на підвиди, типи. Аналіз робіт цих та інших науковців свідчить про те, що в економічній літературі питання класифікації ризиків залишаються недостатньо розробленими.

Постановка цілей

Метою статті є подальше дослідження існуючих класифікацій ризиків, їх уточнення та аналіз, а також розроблення власного підходу щодо групування ризиків, які притаманні малому бізнесу.

Виклад основного матеріалу

Існує понад 40 різних критеріїв та 220 видів ризиків [1, с.26]. Розглянемо найвідоміші класифікації.

Здебільшого зарубіжні автори дають достатньо прості класифікації, розділяючи ризики за одним або ж двома критеріями.

Найпоширеніша класифікація, яку пропонують зарубіжні автори [13,14]:

- операційний ризик (operational risk);
- ринковий ризик (market risk);
- бізнес-ризик (business risk);
- кредитний ризик (credit risk).

Операційний ризик – ризик того, що виникнуть недоліки в діяльності підприємства .

Ринковий ризик – ризик зміни складових ринку (цін, маркетингу, процентних ставок, товарів, курсів валют).

Бізнес-ризик – ризик, пов'язаний з бізнесом, операціями компанії на ринку.

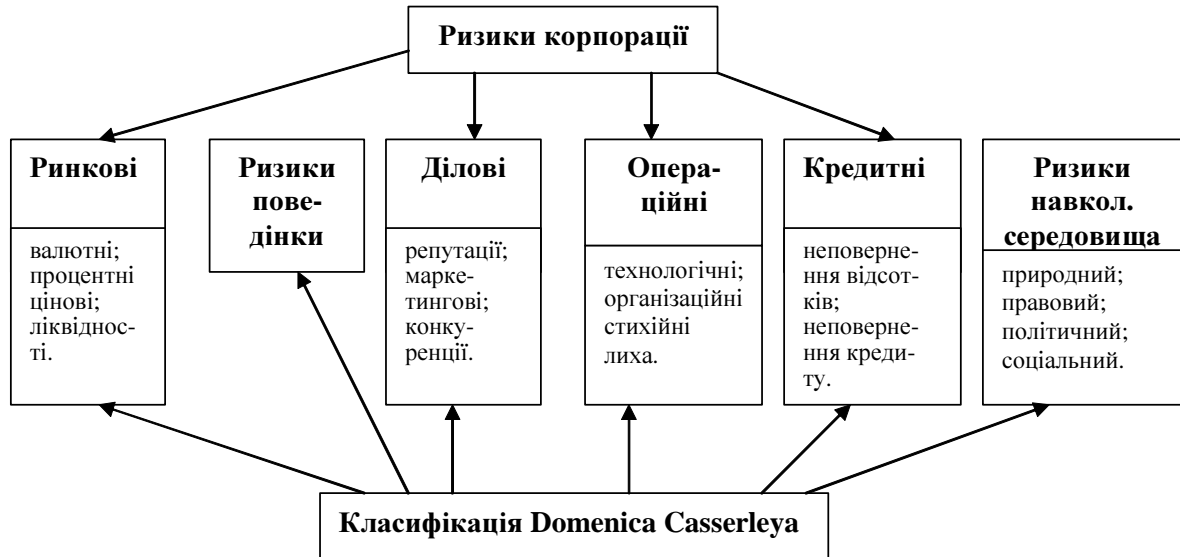
Кредитний ризик – ризик того, що учасник не виконає своїх зобов'язань за кредитом до визначеної дати або ж в повному обсязі.

Кожен з цих ризиків містить значну кількість конкретних підвидів ризиків (див. рисунок).

Американський дослідник Доменік Касерлей доповнює цей перелік ще ризиками довкілля та ризиками поведінки. Ризики навколишнього середовища, на його думку, пов'язані з природним, законотворчим, регуляторним, політичним та соціальним середовищем.

Ризики поведінки виникають у зв'язку з помилками персоналу. Чим складніша справа й чим більша кількість персоналу працює над нею, тим більша ймовірність помилки.

Найпоширеніша класифікація ризиків з точки зору зарубіжних авторів [13,14].

Класифікація ризиків зарубіжними авторами

На перший погляд, ця класифікація є простою і чіткою, але якщо розглянути її детальніше, то вона має досить узагальнений характер. Деякі види ризиків віднесені як до однієї групи, так і до іншої (наприклад, ціновий є складовим маркетингового, маркетинговий, своєю чергою, можна віднести і до ризиків поведінки, якщо він спричинений неправильними діями персоналу і т.д.).

Науковці Європейського університету В. Кочетков та Н. Шипова також використовують поділ за одним критерієм (залежно від результату) і всі ризики поділяють на 2 групи: чисті та спекулятивні. Чисті ризики означають можливість отримання негативного або ж нульового результату. До цих ризиків належать природно-натуральний, екологічний, політичний, транспортний та частина комерційних ризиків, які, своєю чергою, можна розбити на підвиди.

Спекулятивні ризики передбачають отримання як доходу, так і збитку. Розглянемо підходи російських науковців щодо класифікації ризиків. Колектив вчених Т. Цай, Л. Грабовий, Б. Марашда використовують один класифікаційний критерій, за яким виділяють три основні класи ризиків, які поділяють, своєю чергою, на підкласи, групи, види, підвиди:

- економічний;
- соціально-політичний;
- фіскально-монетарний.

Економічний ризик – сукупність невизначеності, яка виникає в розвитку системи загалом і її елементів, зокрема, якщо ставити ціль із встановлення загальної економічної рівноваги такої системи і темпів росту її валового внутрішнього продукту завдяки випуску конкурентоспроможної продукції на світовому ринку, вибору раціонального поєднання форм виробництва, здійсненню ефективних заходів з використання державних антициклічних методів.

Фіскально-монетарний ризик являє собою сукупність невизначеностей, які виникають при вирішенні задач по забезпеченню економічного росту і стабільності великих, складних систем з допомогою фінансової і бюджетної політики, яку проводить держава, через механізми стабілізації рівня цін і оптимальні податкові норми.

Соціально-політичний ризик – сукупність невизначеностей, які виникають в розвитку великої системи загалом і її складових зокрема при втручанні держави в політику ціноутворення, а також в

вирішення задач по мобілізації і концентрації джерел нагромадження майнових та інтелектуальних цінностей для скорочення безробіття, справедливого розподілу доходів та ін. [9, с.200–203]

На наш погляд, підхід цих дослідників досить однобокий та враховує здебільшого тільки зовнішні ризики.

Колектив авторів на чолі з П. Грабовим поділяють ризики на чотири основні види:

- виробничий ризик, пов'язаний з ймовірністю невиконання фірмою своїх зобов'язань за контрактом чи договором з замовником;
- фінансовий (кредитний), пов'язаний з невиконанням фірмою своїх фінансових зобов'язань перед інвестором у результаті використання для фінансування діяльності фірми боргу;
- інвестиційний ризик, пов'язаний з можливим знеціненням інвестиційно-фінансового портфеля, який складається як з власних, так і купованих цінних паперів;
- ринковий ризик, пов'язаний з можливим коливанням ринкових процентних ставок як власної національної грошової одиниці, так і іноземних курсів валют [10, с.58–59].

Ця класифікація дуже схожа на класифікацію ризиків, які пропонують зарубіжні автори. Єдина відмінність полягає в тому, що замість ділових ризиків автори вирізняють інвестиційні. На нашу думку, інвестиційний ризик у цій класифікації охоплює дещо вужчу сферу (інвестиції, фінанси, цінні папери), ніж діловий ризик.

І. Балабанов залежно від можливого результату поділяє ризики на дві групи: чисті і спекулятивні. До чистих він відносить природно-натуральні, екологічні, політичні, транспортні, комерційні (майнові, виробничі, торгові). До спекулятивних – частину комерційних ризиків – фінансові, які поділяються на інвестиційні ризики та ризики, пов'язані з купівельною здатністю грошей, а ці, своєю чергою, діляться ще на підвиди [8, с.22–27].

Стосовно цієї класифікації варто сказати, що тут значну увагу приділено спекулятивним ризикам, тобто тим, які можуть спричинити отримання як позитивного, так і негативного результату. Так, для підприємця спекулятивні ризики є цікавіші, адже як один з наслідків він може отримати дохід. Але варто приділяти значну увагу і чистим ризикам, результатом яких можуть бути тільки втрати. Отже, недоліком цієї класифікації є, на наш погляд, недостатня деталізація чистих ризиків, і як наслідок – укрупнене управління ними. Адже ефективність управління ризиками визначається здебільшого їх класифікацією. Ще одним недоліком, на нашу думку, є деяка плутанина щодо віднесення ризиків до тієї чи іншої групи. Адже частину кредитних ризиків відносять до чистих, частину до спекулятивних, деякі кредитні ризики належать до ризику зниження доходності, деякі до ризику прямих фінансових витрат. У зв'язку з цим можуть виникати деякі труднощі при управлінні ризиками.

Що ж стосується українських дослідників, то вони в основному пропонують класифікацію ризиків за іншими критеріями.

Найчастіше виділяють такі ознаки [2, с.36] ; [3, с.11]; [4, с.46]:

- ✓ за масштабом впливу: глобальний і локальний;
- ✓ за аспектами (сферами): соціальний, економічний, юридичний, політичний, медико-біологічний;
- ✓ за мірою ризиконасиченості рішень (за рівнем втрат): мінімальний, середній, оптимальний, максимальний, критичний, катастрофічний;
- ✓ за типами: раціональний (обгрунтований), нераціональний (необгрунтований), авантюрний (азартний);
- ✓ за часом (моментом) прийняття ризикованих рішень: випереджувальний, своєчасний, запізнілий;
- ✓ щодо ситуації: невизначені (на умовах невизначеності) і конкурентні (на умовах конфлікту чи конкуренції);
- ✓ за видами: виробничий, фінансовий, інвестиційний, ринковий, портфельний.

І. Івченко [11, с. 32–36] вважає, що ризики необхідно класифікувати за такими ознаками:

- за родом небезпеки: техногенні, природні, змішані;
- за характером діяльності: підприємницькі, фінансові, комерційні, інвестиційні, промислові, професійні;
- за природою об'єктів: майнові, ризики спричинення збитків життю і здоров'ю громадян;
- за характером обліку ризику: внутрішні і зовнішні;
- за часом виникнення: короткострокові, постійні;

- за часом дії: ретроспективні, поточні і перспективні;
 - за характером наслідків: чисті, спекулятивні;
 - за ступенем: допустимі, критичні, катастрофічні.
- С.Ілляшенко [5, с.15–17] наводить таку класифікацію ризиків:
- за сферами прояву: економічний, політичний, екологічний, соціальний, технологічний тощо;
 - за видами діяльності: ресурсний, виробничий, фінансовий, інноваційний, інвестиційний, маркетинговий, транспортний;
 - за джерелами виникнення: систематичний або ринковий, несистематичний;
 - стосовно самого ризику: ризик активної діяльності, ризик пасивного очікування;
 - за відношенням джерел ризику до підприємства: внутрішній і зовнішній;
 - за природою ризику: господарський ризик, ризик, пов'язаний з природою людини, ризик, спричинений діями природних факторів, ризик форс-мажорних обставин тощо;
 - за ступенем обґрунтованості рішень або дій: виправданий і невиправданий.
- О. Устенко [12, с.42] доповнює вищезгадані класифікації українських авторів такими класифікаційними ознаками:
- зв'язок з підприємницькою діяльністю: підприємницький, непідприємницький;
 - рівень виникнення: фірмовий, галузевий, міжгалузевий, регіональний, державний, світовий;
 - причини виникнення: невизначеність майбутнього, нестача інформації, суб'єктивні дії;
 - реалізація ризиків: реалізовані, нереалізовані;
 - адекватність часу прийняття рішень про реагування на реалізацію ризиків: попереджувальні, поточні, запізнілі;
 - група, яка аналізує ризик і приймає рішення про дії у випадку реалізації: індивідуальне рішення, групове рішення;
 - масштаб впливу: одноосібні, багатоосібні;
 - можливість прогнозу: прогнозовані, частково прогнозовані, непрогнозовані;
 - ступінь впливу на діяльність: негативні, нульові, позитивні.
- Позитивною стороною розглянутих класифікацій є багатогранність та деталізованість. Проте істотним недоліком треба вважати те, що деякі види ризиків за різними класифікаційними ознаками входять до різних класифікаційних груп. Ще одним недоліком, на наш погляд, є те, що вищеперелічені класифікації є загальними, тобто не відображають специфіки об'єктів дослідження і не враховують подальшої можливості аналізу та управління вищезгаданими ризиками в тій чи іншій сфері їх дії. Для прикладу, ризики, з якими зустрічаються великі підприємства, частково відрізняються від ризиків, притаманних малому бізнесу.
- Розглянуті класифікації не дають можливості спрогнозувати появу ризиків та передбачити заходи щодо їх зниження або ліквідації.

Класифікація ризиків малого бізнесу залежно від етапів життєвого циклу організації

№ з/п	Етап життєвого циклу організації	Види ризиків	
		для цього етапу	загальні
1	Становлення	<ul style="list-style-type: none"> – ризик недовіри населення; – ризик банкрутства; – маркетинговий ризик; – ризик непередбачених витрат; – криміногенний ризик; – інформаційний ризик; – ризик невірної цілепокладання. 	<ul style="list-style-type: none"> – кредитний ризик; – ризики конкурентного середовища; – ризик неефективного управління; – інфляційний ризик; – ризик зміни законодавства;
2	Зростання	<ul style="list-style-type: none"> – ризик постачальника; – ризик зміни кон'юнктури ринку; – технологічний ризик; – ризик поглинання сильнішим конкурентом 	<ul style="list-style-type: none"> – ризик непрофесійності кадрів; – ризик ціноутворення. – ризик виникнення форс-мажорних обставин; – ризик втрати позицій на ринку;
3	Стабільного розвитку	<ul style="list-style-type: none"> – ризик втрати репутації; – ризик впровадження нових продуктів і послуг; – ризик децентралізації управління. 	<ul style="list-style-type: none"> – ризик зниження якості.

Отож, з врахуванням вищезазначених недоліків, варто запропонувати власну просту та водночас деталізовану класифікацію ризиків з метою подальшого управління ними.

Запропонуємо власну класифікацію ризиків, яка ґрунтується на чинниках, що зустрічаються і діють в малому бізнесі, а також на залежності від стадії життєвого циклу організації (див. таблицю). Орієнтуємося на найпростішу класифікацію етапів життєвого циклу.

Варто зазначити, що в цій класифікації свідомо не розглядалася стадія спадання і, відповідно, ризики, які їй притаманні. Це зумовлено тим, що при успішному управлінні ризиками на попередніх стадіях етап спадання (занепаду) не повинен настати. Зрештою завданнями менеджерів підприємств є утримання якомога довше стадій зростання та стабільного розвитку, які повинні перейти в стадію зростання наступного життєвого циклу.

Висновки

Цінність цієї класифікації для пересічного підприємця або ж власника малого підприємства полягає в тому, що суб'єкт господарювання прогнозовано знатиме про ті ризики, які можуть його очікувати на стадіях розвитку бізнесу, а отже, зможе зменшити їх дію або ж взагалі їх уникнути чи ліквідувати. Адже є деякі види ризиків, які супроводжують діяльність підприємства від його заснування аж до занепаду. Тому, класифікуючи за стадіями, ми враховували найбільш актуальні ризики, які притаманні кожному етапу.

Перспективи подальших досліджень

Надалі треба дослідити можливості використання проведеної диференціації ризиків для більш безпечного та ефективного впровадження інноваційних проектів в умовах надзвичайної динамічності зовнішнього оточення.

1. Старостіна А.О., Кравченко В.А. *Ризик-менеджмент: теорія та практика: Навч. посібник.* – К.: ІВЦ „Видавництво „Політехніка”, 2004. – 200 с. 2. Єлейко Я.І., Єлейко О.І., Раєвський К.Є. *Інвестиції, ризик, прогноз.*-Львів: Львівський банківський інститут Національного банку України, 2000. – 176с. 3. Машина Н.І. *Економічний ризик і методи його вимірювання: Навч. посібник.* – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с. 4. Вітлінський В.В., Наконечний С.І. *Ризик у менеджменті.* – К.:Борисфен-М., 1996.-336с.; 5. Ільяшенко С.Н. *Господарський ризик і методи його вимірювання.* – Сумы, „Мрія-1” ЛТД, 1996. 6. Ястремський О.І. *Моделювання економічного ризику.* – К.: Либідь, 1992. – 176 с. 7.Гранатуров В.М., Шевчук О.Б. *Ризики підприємницької діяльності.* – К., „Зв'язок”, 2000. 8. Балабанов И.Т. *Риск-менеджмент.* – М.: Финансы и статистика, 1996. – 205 с. 9. Цай Т.Н., Грабовый П.Г., Мараида Бассам Сайел. *Конкуренция и управления рисками на предприятиях в условиях рынка.* – М., 1998. 10. Грабовый П.Г., Петрова С.Н., Полтавцев С.И. *Риски в современном бизнесе.* – М.: „Аланс”, 1994. – 200 с. 11. Івченко І.Ю. *Економічні ризики: Навчальний посібник.* – К.: “Центр навчальної літератури”, 2004. – 304 с. 12. Устенко О.Л. *Теория экономического риска: Монография.*– К.: МАУП, 1997. – 164с. 13. *The Benchmark for Corporate Risk Management. Corporate Metrics First Edition (April 1999). Risk Metrics Group.* – P.5. 14. <http://www.riskmetrics.com/techdoc.html>. 15. *Risk Jigsaw.* <http://www.erisk.com/Learning Center/Risk Jigsaw.asp>.